

HIDROLOGIJA

Prof. dr. sc. NEDIM SULJIĆ, dipl.ing.građ.

1

RIJEKE I RIJEČNI SLIVOWI

HIDROGRAFSKA MREŽA, RIJEČNI SISTEMI, GLAVNE RIJEKE I PRITOKE

- P iz atmosfere $\Rightarrow$ uticaj gravitacije $\Rightarrow$ ka nižim terenima $\Rightarrow$ nastaju vodotoci
- P i izvori PV ne formiraju odmah velike vodotoke $\Rightarrow$ male struje $\Rightarrow$ potoci $\Rightarrow$ rijeke
- Sistem stalnih vodotoka $\Rightarrow$ RIJEČNA MREŽA $\Rightarrow$ uslovna kvalifikacija
neki autori $\Rightarrow$ riječna mreža samo one rijeke koje su na kartama krupnije R
- Riječna mreža f-ja pružanja padova terena $\Rightarrow$ ulivaju se u jezera i mora
- RIJEČNI SISTEM $\Leftrightarrow$ skup rijeka koje se ulivaju u glavnu rijeku
- Riječni sistem $\Rightarrow$ glavna rijeka, niz pritoka glavne rijeke i pritoke njihovih pritoka

2

- PRITOKE PRVOG REDA = rijeke koje se ulivaju direktno u glavnu rijeku
- PRITOKE DRUGOG REDA = rijeke koje se ulivaju u pritoke prvog reda itd.

$\downarrow$
rasprostranjena kvalifikacija u hidrološkoj praksi

Šema glavne rijeke i pritoka

Rijeka Sava

3

IZVORI I UŠĆA RIJEKA

- IZVOR $\Rightarrow$ mjesto gdje počinje riječni tok
- POČETAK RIJEKE $\Rightarrow$ izvor iz podzemlja, jezera, lednika ili močvara
- RIJEKA NASTALA OD DVIJE RIJEKE $\Rightarrow$ spajanje rijeka = početak nove rijeke

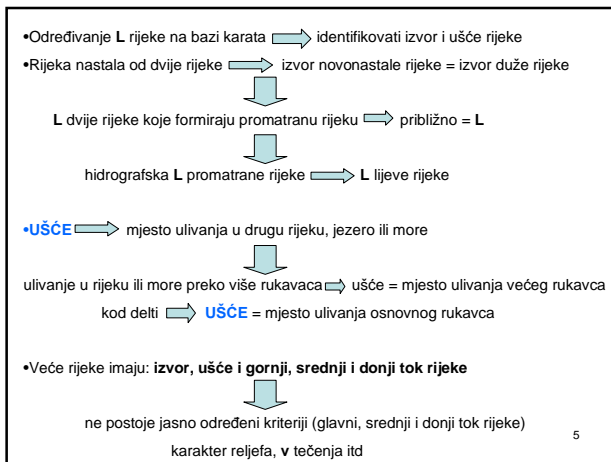
- U hidrološkoj praksi $\Rightarrow$ dvije dužine rijeka:

1. L rijeke od najudaljenijeg izvora
2. L date rijeke

- Uslovi formiranja riječnog oticaja (do promatrane tačke) $\Rightarrow$ f-ja hidrografske L rijeke

$\downarrow$
pri analizi formiranja riječnog toka uzimamo hidrografsku L rijeke

4

- Fizičke osobine sliva sadržane u njegovoj:
  - veličini
  - obliku
  - visinskim odnosima u slivu
  - gustini riječne mreže
  - geološkim faktorima
  - osobinama tla
  - vegetaciji
  - uticaju ljudskog rada

6

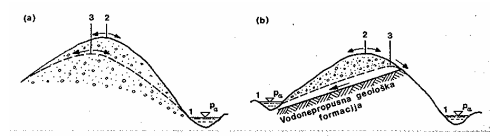
- Određivanje oticaja ne može se analizirati cijela površina Zemlje
- Oticanje se odvija na bezbroj mjesta → (izlazni profili)
- Pojedinačno analiziramo područja sa kojih se vodne količine slijevaju ka jednoj tački prijemnika → to područje nazivamo **SLIVOM**

•**SLIV** = površina drenirana sistemom međusobno povezanih prirodnih tokova → cjelokupno oticanje sa te površine se javlja na jednom izlaznom profilu

- Sliv omeđuje vododjelnica
- Vododjelnica dijeli sliv od susjednih slivova
- Podjela vododjelnica:
  - 1) topografska vododjelnica
  - 2) hidrološka vododjelnica

7

- 1) **Topografska vododjelnica**
Kriva koja spaja tačke sa najvećom nadmorskom visinom između dva sliva
- 2) **Hidrološka vododjelnica**
Granica površina dva sliva sa kojih se vode slijevaju jednim ili drugim slivom
Čest naziv: **hidrogeološka vododjelnica** (zavisi od građe sliva)

Odnos topografske i hidrološke vododjelnice

- Uslovljene morfološko-hidrauličkim osobinama dva susjedna vodotoka
- Uslovljene postojanjem vodonepropusne geološke formacije

1 – vodotok   2 – topografska vododjelnica   3 – hidrološka vododjelnica

8

•Navedene dvije vododjelnice nikada se u potpunosti ne podudaraju

•**Problem:** hidrološka vododjelnica ne mora biti fiksna $\Rightarrow$ **varijabilna kriva**

$\Downarrow$

f-ja režima podzemnih tokova

•**U praksi:**

-nastojati vododjelnicu definisati **topografski**

$\Downarrow$

jednostavnija analiza

Topografske vododjelnice

9

VELIČINA SLIVA

•Hidrološke karakteristike (naročito oticanje velikih voda) zavise od:

$\Downarrow$

veličina sliva, oblik sliva i pad sliva

- Veličina sliva **A** (km²)
- Veličina sliva pod pretpostavkom definisanja vododjelnicu predstavlja vrijednost njegove površine
- Površina sliva:** određivanje planimetrisanjem (geodetske karte)
  - Veći slivovi (preko 400 km²) $\Rightarrow$ karte R 1:100 000
  - Manji slivovi $\Rightarrow$ karte R 1:50 000
- Na kartama ucrtati izohipse (tačke istih nadmorskih visina)
- Odnos između A sliva i dužine glavnog vodotoka (L) $\Rightarrow$ Gray (1961)

$$L = 1.31 A^{0.568}$$

10

OBLIK SLIVA

•Oblik sliva utiče na:

- koncentraciju površinskih voda**
- karakter oticanja površinskih voda**
- dimenzije, oblik i uzdužni profil vodotoka**

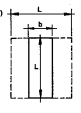
•Oblik sliva karakteriše se **faktorom oblika sliva (R_f)**

$$R_f = \frac{A}{L^2} = \frac{A^{-0.136}}{1.72}$$

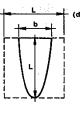
•Iz izraza $\Rightarrow$ **porastom veličine sliva vrijednost R_f opada !!!**

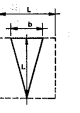
$\frac{A}{D^2} = \frac{\pi}{4}$

$\frac{A}{L^2} = \frac{b}{L}$

$\frac{A}{L^2} = \frac{3b}{4L}$

$\frac{A}{L^2} = \frac{b}{2L}$

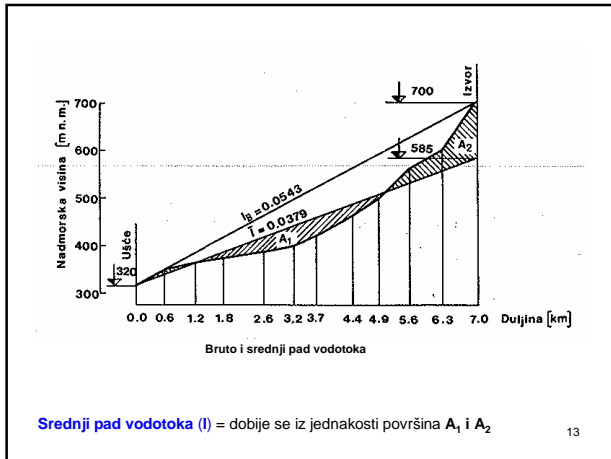
Karakteristični oblici slivova

11

PAD SLIVA

- U hidrološkom smislu nije potpuno definisan
- Često se pojedine kategorije pada sliva izjednačuju sa padovima glavnog vodotoka
- U praksi postoje dva parametra:
  - 1) bruto pad vodotoka**
  - 2) srednji pad vodotoka**
- 1) Bruto pad vodotoka (I_B)** = visinska razlika najviše i najniže tačke vodotoka podjeljena sa dužinom vodotoka (L)
  - najniža tačka = ušće
  - najviša tačka = izvor
- 2) Srednji pad vodotoka (I)** = dobije se iz jednakosti površina A_1 i A_2

12

13

VISINSKI ODNOSI U SLIVU

- Najčešći pokazatelj $\Rightarrow$ **srednja nadmorska visina sliva**
- Srednja visina sliva** (h_{sr}) (m.n.m) određuje se planimetrisanjem površina A_i
- A_i = površine između dvije susjedne izohipse

$$\bar{h}_{sl} = \frac{\sum_{i=1}^{i=n} A_i h_i}{A}$$

- n – broj površina A_i
- h_i – srednja nadmorska visina površine A_i
- A – ukupna površina sliva (km^2)

U praksi:

- Za sagledavanje visinskih odnosa u slivu crtamo **HIPSOMETRIJSKU KRIVU**
- Hipsometrijska kriva** daje **površinu** ili % ukupne A sliva iznad odnosno ispod pojedinih nadmorskih visina

14

GUSTINA RIJEČNE MREŽE

- Gustina riječne mreže = hidrografska mreža**

- Oznaka D_u (km / km^2)

$$D_u = \frac{1}{A_u} \sum_{u=1}^{u=k} L_u$$

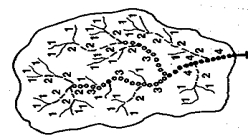
- u – red vodotoka
- k – najviši red vodotoka koji se pojavljuje na posmatranom slivu
- A_u – površina sliva vodotoka reda u (km^2)
- L_u – dužina vodotoka reda u (km)

- Klasifikacija vodotoka prema njihovom redu provodi se od izvora ka ušću

Klasifikacija reda vodotoka u slivu
1,2,3,4 – vodotoci 1., 2., 3., 4., reda

15

- Red $u=1$ $\Rightarrow$ vodotok bez pritoka
- Red $u=2$ $\Rightarrow$ vodotoka sa jednim ili više pritoka
- Red $u=3$ $\Rightarrow$ vodotoka koji nastaje od vodotoka reda $u=2$ i vodotoka bilo kojeg reda

16

•Voda sa površine popunjava prostor između čestica tla

•Na taj proces utiče:

- a) adhezijska voda
- b) kapilarna voda
- c) gravitacijska voda

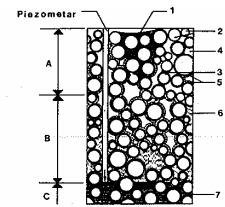
a) **Adhezijska voda** - gornjem sloju tla

b) **Kapilarna voda** – daljim povećavanjem vlažnosti tla dolazi do zapunjenja najužiših pora tla vodom $\Rightarrow$ uzrok površinski napon

c) **Gravitacijska voda** – u dijelu tla koje je stalno zasićeno (ispunjeno) vodom kreće se pod dejstvom sile **g**

formira se kada se zaustavi poniranje vode zbog vodonepropusnog sloja vodonepropusni sloj = podina npr. kompaktna stijena, zbijena glina gravitacijska voda se zove imenom **PODZEMNA VODA**

21

Voda u tlu

- A – adhezijska voda   B – kapilarna voda   C – gravitacijska voda
- 1-upijanje   2-čestice tla   3-higroskopska vlaga 4-zrak i vodena para
- 5-opnena vlaga   6-zasićena kapilarna voda   7-gravitacijska voda

22

VEGETACIJA

- Biljni pokrivač sliva $\Rightarrow$ bitan za režim oticanja
- Biljni pokrivač (šume, trava ...) zadržava dio **P** $\Rightarrow$ utiče na vodni bilans
- Vegetacija djeluje na smanjenje ukupne količine vode koja otiče sa sliva
- Biljni pokrivač značajan u sprječavanju **erozije zemljišta**

- Zadržavanje **P** na vegetaciji u početku veće $\Rightarrow$ opada sa trajanjem **P**
- Vegetacija bitno utiče na smanjenje oticaja kod prosječnih **P**
- Listopadno drveće: zadržavanje **P** u jesen i zimu relativno slabo
- Više **P** zadržavaju četinari

- Biljni pokrivač utiče na raspored, zadržavanje i topljenje snijega
- Snijeg sa vegetacije (biljni pokrivač) brže se topi i isparava
- Snijeg pod zaštitom šume sporije topi i duže se zadržava

23

UTICAJ LJUDSKOG RADA

- Dvije grupe uticaja ljudskog rada na hidrološke pojave unutar slivnog područja:
  - 1) uticaji koji proizlaze iz ljudske aktivnosti u šumarstvu, urbanizmu ...
  - 2) uticaji iz gradnje **HG** (odbrambeni nasipi od polava, regulacija korita ...)

- Ljudska aktivnost znatno utiče na hidrološke procese

24

Izrazi za definisanje riječnog toka i riječnog sliva:

$$F = k \cdot L_t^n$$

F=površina sliva ; L_t =dužina rijeke ; k, n = parametri
 $k_s = 0,58$
 $k > 0,80$ za široke (okrugle) slivove
 $0,40 < k < 0,80$ za srednje slivove
 $k > 0,40$ za uske (izdužene) slivove

$$B = F / L_s$$

B=srednja širina sliva ; L_s =dužina sliva (L od najdalje izvorišne tačke na vododjelnici do izlaznog profila)

$$K_l = L_l / L_d$$

K_l =koeficijent krivudavosti toka ; L_l =ukupna L lijevih pritoka ;
 L_d =ukupna L desnih pritoka

25

FIZIČKO-GEOGRAFSKE KARAKTERISTIKE SLIVA

1. Geografski položaj
2. Klima
3. Geološka građa terena
4. Zemljište
5. Vegetacioni pokrivač
6. Reljef

F-G K sliva → važan uticaj na proces formiranja riječnog oticaja u slivu

26

•Geografski položaj sliva:

- određen geografskim koordinatama između kojih se nalazi (B i L)
- prostorni položaj promatranog sliva prema drugim slivovima

•Klimatski uslovi:

- često najvažniji faktori koji utiču na vodni režim
- ukupne padavine i njihov režim, prostorni raspored t vazduha, vlažnost

•Geološka građa:

- karakter i veličina PV
- gubitke P na infiltraciju
- pojava močvara . . .

27

•Reljef:

- utiče na količinu i raspodjelu padavina u riječnom slivu
- utiče na t vazduha
- utiče na uslove oticaja sa slivne površine
- bitan uticaj na režim riječnog oticaja

•Vegetacioni pokrivač:

- vegetacija i njena rasprostranjenost
- bitno znati položaj šumske vegetacije (gornji, srednji ili donji dio sliva)
- stepen poljoprivredne obradivosti
- urbanizacija

28

Koeficijent pošumljenosti sliva (K_s):

- kvantitativna karakteristika zastupljenosti šumske vegetacije u slivu
- $K_s \Rightarrow$ odnos površine pod šumom i ukupne površine sliva

Koeficijent jezernosti (K_j):

- kvantitativna karakteristika zastupljenosti jezera i močvara u slivu
- $K_j \Rightarrow$ odnos površine pokrivenosti jezerima ili močvarama i ukupne pov.

29

RIJEČNE DOLINE I RIJEČNO KORITO

- Riječna dolina** $\Rightarrow$ ravničarski pojas uz rijeku koji se karakteriše padom prema ušću
- Riječne doline $\Rightarrow$ veličine veoma različite
- Inundacija** $\Rightarrow$ površina riječnih dolina koje se plave pri pojavi **VV** (poplava)
- **Riječno korito:**
  - dio riječne doline kroz koji protiče riječni tok
  - Q promjenjivo u $t \Rightarrow$ promjena veličine i oblika riječnog korita
- Minor korito** $\Rightarrow$ protiču srednje i male vode u riječnom koritu (aktivno cijelu godinu)
- Major korito** $\Rightarrow$ pri **VV** izlivanje vode iz minor korita u inundaciju

korito za propuštanje **VV**

30

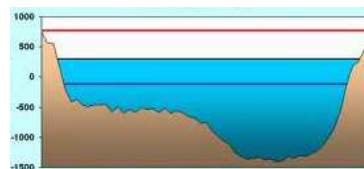
- Prirodni vodotok nema const. dubinu vode duž toka
uticaj karakteristika materijala kroz koje voda protiče ili ih pronosi (nanos)

- IZOBATE** $\Rightarrow$ linije koje u horizontalnom planu pokazuju iste dubine toka
- SPRUDOVI** $\Rightarrow$ stabilno formirani riječni pragovi nastali zbog taloženja nanosa uglavnom poprečno na riječni tok
postavljeni visoko $\Rightarrow$ tok rijeke iznad njih je plitak
- RIJEČNA OSTRVA** $\Rightarrow$ posljedica taloženja nanosa u riječnom koritu
pojava vegetacije na ostrvima
od obale odvojeni riječnim tokom ili rukavcima
- RUKAVAC** $\Rightarrow$ dio rijeke koji je ostrvom odvojen od osnovnog toka
- MEANDRI** $\Rightarrow$ dijelovi toka znatno udaljeni od glavnog toka riječnim ostrvom
male dubine i male v toka $\Rightarrow$ mala propusna moć

31

Poprečni profil riječnog korita i njegove karakteristike:

- Poprečni profil riječnog korita:**
  - površina upravna na riječni tok
  - površina ograničena kosinama obala, dnom i nivoom vode odozgo
  - određuje propusnu moć riječnog korita
  - utiče na raspored v , na pad, pravac tečenja itd

32

•Elementi poprečnog presjeka riječnog korita:

1. površina poprečnog presjeka korita do max. nivoa
2. površina poprečnog presjeka korita u momentu mjerenja
3. površina vodnog ogledala

•Bitni parametri poprečnog presjeka riječnog toka:

- okvašeni obim L konture kontakta vode i tla
- srednja dubina površina poprečnog presjeka / širina toka
- hidraulički radijus površina poprečnog presjeka / okvašeni obim

33